GOUD, GELD EN WATER

GERARD VISSERING

de veelzijdigste bankpresident van de 20ste eeuw

Onder redactie van Meindert Fennema,
Roxana Chandali en Heleen Mees

2024 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

© 2024 bloemlezing erven Gerard Vissering
© 2024 voorwoord Klaas Knot
© 2024 verantwoording Caroline van Dullemen
© 2024 inleiding en samenstelling Meindert Fennema (†), Roxana Chandali, Heleen Mees
Omslagontwerp Suzan Beijer
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk en opmaak Willem Morelis
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5613 8

WOORD VOORAF

Portret van Gerard Vissering, 1950, Collectie De Nederlandsche Bank.

In de grote vergaderzaal in het gebouw van De Nederlandsche Bank aan het Frederiksplein in Amsterdam hing, voor de renovatie, een enorm tableau met daarin de geschilderde portretten van alle presidenten van De Nederlandsche Bank, van 1814 tot nu. Linksonder hing het portret van Gerard Vissering. Op dat schilderij kijkt hij nogal ernstig, om niet te zeggen zorgelijk.

Dat is misschien niet vreemd, als je bedenkt met welke uitdagingen Vissering in zijn periode als president van De Nederlandsche Bank werd geconfronteerd: de Eerste Wereldoorlog, hoge inflatie, een serie bankencrises, en ten slotte het loslaten van de gouden standaard door de Bank of England waardoor De Nederlandsche Bank grote verliezen leed. En waardoor Vissering uiteindelijk terugtrad als president van De Nederlandsche Bank.

Vissering was een veelzijdig man, die naast zijn baan als centralebankpresident actief betrokken was bij veel maatschappelijke kwesties, waaronder de afsluiting en drooglegging van de Zuiderzee, en daarover een indrukwekkende hoeveelheid boeken en artikelen schreef. Door die veelzijdigheid zou je bijna vergeten dat Vissering alleen al in zijn rol als president van De Nederlandsche Bank een indrukwekkende erfenis heeft achtergelaten. Een erfenis die tot op de dag van vandaag doorwerkt.

Waar De Nederlandsche Bank bij het aantreden van Vissering in 1912 nog voornamelijk de rol van circulatiebank heeft, ontwikkelt zij zich tijdens zijn termijn geleidelijk tot een moderne centrale bank met publieke taken zoals wij die vandaag ook kennen. Zo speelt de bank tijdens opeenvolgende bankencrises in toenemende mate de rol van lender of last resort. Dit doet zij in het algemeen belang, om de stabiliteit van het financiële stelsel te bewaren en grote verliezen voor bedrijven en depositohouders te voorkomen. Daarbij zien we tijdens deze periode De Nederlandsche Bank voor het eerst in de rol van toezichthouder optreden, overigens lang voordat deze taak wettelijk wordt vastgelegd. Tegen-

over de verschaffing van kredieten aan de noodlijdende banken eist De Nederlandsche Bank dat deze zouden worden gereorganiseerd, vaak onder haar toezicht.

Op monetair terrein ziet Vissering als geen ander het belang van internationale monetaire stabiliteit voor een kleine open economie als Nederland. In de jaren twintig ijvert hij voor internationaal overleg en samenwerking tussen de centrale banken, iets wat nieuw is in die tijd. Dat hij daarin ook succesvol is, is mede te danken aan de internationale statuur die hij heeft opgebouwd als monetair expert en adviseur van meerdere buitenlandse regeringen. Hij ijvert vurig voor het herstel van de gouden standaard, die er in 1925 komt. Hoewel de tragiek zo wil dat zijn onwrikbare geloof in de gouden standaard uiteindelijk zijn eigen Waterloo wordt, blijft wisselkoersstabiliteit als instrument voor het bereiken van prijsstabiliteit de hoeksteen van het beleid van De Nederlandsche Bank na de Tweede Wereldoorlog. Eerst in de vorm van het stelsel van Bretton Woods, later door middel van de verschillende Europese wisselkoersarrangementen met de Duitse mark als anker, en uiteindelijk uitmondend in de komst van de euro.

Kortom, er loopt een rechtstreekse lijn van Gerard Vissering naar De Nederlandsche Bank van vandaag. Ik ben de auteurs dan ook erkentelijk dat zij met dit boek een klein monument hebben opgericht voor deze briljante, veelzijdige, en voor Nederland belangrijke president van De Nederlandsche Bank.

Klaas Knot
President van De Nederlandsche Bank

VERANTWOORDING

VERANTWOORDING

In het voorjaar van 2022 schreef Meindert Fennema, emeritus hoogleraar politieke theorie, een brief aan de president van De Nederlandsche Bank, Klaas Knot, met daarin het verzoek het plan te steunen om een biografie te schrijven van mr. Gerard Vissering. Deze voor het grote publiek vrij onbekende Vissering was negentien jaar lang president van De Nederlandsche Bank (1912-1931) geweest en had op de bank een onuitwisbaar stempel gedrukt.

Naast de aandacht die zou uitgaan naar deze belangrijke monetaire en macro-economische rol die Vissering speelde, wilde Fennema in de biografie ook Visserings periode in Nederlands-Indië beschrijven en de prominente rol belichten die hij speelde in de totstandkoming van de afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee.

Fennema was Vissering op het spoor gekomen tijdens het schrijven van de biografie over dr. Hans Max Hirschfeld (1899-1961). Deze econoom was hoge commissaris geweest in Nederlands-Indië, topambtenaar van het ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart en vanaf mei 1940 eveneens op Landbouw en in die functie onderhandelaar met de Duitse bezetter ten aanzien van de voedselvoorziening. In de biografie uit 2007 noemt Fennema Vissering de mentor van Hirschfeld. Hij beschrijft dat Hirschfeld in 1925 richting Batavia ging en de lange zeereis naar Nederlands-Indië benutte om zich te verdiepen in de Indische economie. 'Van zijn mentor, mr. G. Vissering, die van 1906 tot 1912 president van de Javasche Bank was geweest, had Hirschfeld diens *Muntwezen en circulatie-banken in Nederlandsch-Indië* meegekregen.'[1]

Tien jaar later, in 2017, schreef Fennema een artikel met promovenda Emmy Bergsma getiteld 'The Political Genealogy of the Zuiderzee Works'.[2] Hierin figureert Vissering als jonge secretaris van de Zuiderzeevereeniging en later als een invloedrijke adviseur. In eerste instantie ondervond ir. Cornelis Lely veel weerstand

tegen zijn plannen om tot afsluiting van de Zuiderzee te komen. 'It was only when Vissering returned to the Netherlands in 1912 that progress was made again,' aldus Bergsma en Fennema.[3] Niet veel later, met het aannemen van de Zuiderzeewet, werd er een Zuiderzeeadviesraad opgezet die de regering zou adviseren gedurende de uitvoering van het plan. Lely werd voorzitter, Vissering en Hendrik Colijn werden vicevoorzitters.

Volgens Fennema was Gerard Vissering een vooruitziend leider wiens werk op het gebied van economische hervorming, sociale rechtvaardigheid en nationaal belang nog steeds van betekenis is in de huidige Nederlandse samenleving. De door hem behandelde onderwerpen en zijn soms tegendraadse inzichten zijn in deze tijd bijzonder waardevol en bieden lessen over hoe economische ontwikkeling en het inzetten van collectieve middelen kunnen worden gecombineerd met sociale verantwoordelijkheid.

'Over Ir. Cornelis Lely is een biografie geschreven (Van der Ham, 2007). Wij beschikken ook over biografieën van Visserings voorganger bij De Nederlandsche Bank, Norbert van den Berg (Van Zwet, 2004) en een van zijn opvolgers, Marius Holtrop (Vanthoor, 1993), maar die van Gerard Vissering missen wij node,' aldus Meindert Fennema in de brief aan Klaas Knot. De Nederlandsche Bank honoreerde het verzoek en deed daarmee een belangrijke bijdrage aan de totstandkoming van deze publicatie.

In een vroeg stadium had Fennema mr. drs. Roxana Chandali MPA als coauteur aangezocht vanwege haar expertise op het gebied van het archief van de Zuiderzeevereeniging en verwante archieven. Chandali, historicus, jurist en bestuurskundige, zou de inleiding op het deel over Visserings betrokkenheid bij de drooglegging van de Zuiderzee voor haar rekening nemen.

In augustus 2021 was Fennema met een ongeneeslijke vorm van kanker gediagnosticeerd en hij overleed op 12 juni 2023. Hij heeft het project dus niet meer kunnen voltooien. Maar zijn enthou-

siasme om de veelzijdige bankdirecteur een betere introductie te geven bij het Nederlandse publiek was wel aangeslagen. Besloten werd om Vissering zelf aan het woord te laten in deze biografische bloemlezing.

De economische stukken en het historische deel over Visserings periode in Nederlands-Indië zijn ingeleid door macro-econoom en Chinaspecialist dr. Heleen Mees.

Bij de keuze van de teksten is gezocht naar een evenwichtige verdeling over de thema's Zuiderzeeproject, zijn koloniale periode en beurs en bank. Er is naar gestreefd om zowel zijn belangrijkste werken een plek te geven als een spreiding in onderwerpen en tijd te realiseren. Ook met deze onderbouwde keuzes wordt echter geen recht gedaan aan het omvangrijke en brede oeuvre van Gerard Vissering. Aan deze selectie uit zijn werk gaat een inleiding vooraf die Visserings persoon en werk belicht en context biedt aan de geselecteerde passages. Omdat we Vissering met deze bloemlezing in de eerste plaats als historische persoon willen neerzetten, gaat deze inleiding uit van het perspectief van Vissering aan de hand van zijn teksten zodat we hem leren kennen in zijn tijd.

Om de kwaliteit van deze biografische bloemlezing te verzekeren hebben we een aantal deskundigen gevraagd het manuscript tegen te lezen. Onze welgemeende dank gaat dan ook uit naar de experts die zorgvuldige en inhoudelijke adviezen hebben gegeven en ons behoed hebben voor misinterpretaties en feitelijke onjuistheden: prof. Marcel Boumans (Universiteit Utrecht), dr. Remco van Diepen (Batavialand Lelystad), prof. Johannes Houwink ten Cate (Universiteit van Amsterdam), dr. Thomas Lindblad (Universiteit Leiden) en prof. Hans Visser (Vrije Universiteit Amsterdam).

We zijn de achterkleindochters van Gerard Vissering, Willemien Westerman Holstijn en Sylvia Holstijn, erkentelijk voor het sturen van fotomateriaal uit het familiealbum.

landsche Bank veel dank verschuldigd voor het mogelijk maken van deze bloemlezing en de medewerkers van het Historisch Archief van De Nederlandsche Bank voor hun hulp.

Rest ons te melden dat de veelzijdige Vissering ook grote belangstelling had voor de spoorwegen – hij schreef er zijn proefschrift over. En hij ontwierp een nieuw soort schaats, de zogenoemde Vissering-Ruiter-schaats. Tegenwoordig zouden we Vissering als een *T-shaped* professional karakteriseren.

Mede namens de auteurs,
Dr. Caroline van Dullemen
(socioloog, partner van Meindert Fennema)

1 M. Fennema, en J. Rhijnsburger, *Dr. Hans Max Hirschfeld. Man van het grote geld* (Amsterdam 2007), 43.
2 E. Bergsma en M. Fennema, 'Establishing Safety Institutions in Dutch Flood Governance: A Political Genealogy of the Zuiderzee Works', in: *From Flood Safety to Spatial Management. Water Governance – Concepts, Methods, and Practice*, 2019, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96716
3 Ibidem, 8. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-96716-5_2#Sec10

INLEIDING

INLEIDING

Gerard Vissering maakte deel uit van de generatie zogenoemde *empire builders* die vanaf het eind van de negentiende eeuw doorbraken en ervan overtuigd waren dat zij betere plannen hadden voor Nederland dan hun krachteloze voorgangers. Deze empire builders (louter mannen, geen vrouwen) kunnen worden gezien als de architecten van het moderne Nederland. De ontwikkeling van Nederland zoals we dat nu kennen kwam op gang aan het begin van de twintigste eeuw maar dat ging niet vanzelf. Daar waren mensen voor nodig die het belang zagen van deze ontwikkelingen en voldoende overtuigingskracht en vasthoudendheid bezaten om deze ontwikkelingen op gang te brengen.

Om te begrijpen waarom Nederland eruitziet zoals het nu doet, is het belangrijk om de ideeën van deze aanjagers van de vooruitgang te leren kennen. Vissering heeft als zodanig een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van het bankwezen, in het bijzonder de rol van centrale banken, alsmede de totstandkoming van de Zuiderzeewerken. Hoog tijd dus om het werk van Gerard Vissering te belichten aan de hand van zijn eigen teksten en op die manier aandacht te vestigen op deze man, zijn ideeën en zijn bijzondere verdiensten voor ons land.

Het geloof van de empire builders in hun eigen kunnen ging gepaard met een sterk vooruitgangsgeloof. Dat is niet verwonderlijk; die periode werd gekenmerkt door snelle technologische vooruitgang, verstedelijking, de opkomst van het modernisme in de kunsten en de emancipatie van arbeiders en vrouwen. Hierin paste de 'Pacificatie van 1917', waarbij de jarenlange schoolstrijd in Nederland werd beslecht, het districtenstelsel werd vervangen door het stelsel van evenredige vertegenwoordiging en het algemeen kiesrecht voor mannen werd ingevoerd, in 1919 gevolgd door het algemeen kiesrecht voor vrouwen.

Vissering heeft niet alleen beroepsmatig als bankier maar ook als maatschappelijk betrokken en actief burger een belangrijke

rol gespeeld in de vormgeving van Nederland. Onder zijn leiding ontwikkelde De Nederlandsche Bank zich tot de centrale bank van Nederland. Veel buitenlandse regeringen vroegen Vissering om raad op monetair gebied. De totstandkoming van de Zuiderzeewerken vormde de kroon op zijn werk als maatschappelijk geëngageerd burger. De Afsluitdijk en de verschillende polders die deel uitmaken van de Zuiderzeewerken, vormen heden ten dage een niet meer weg te denken deel van Nederland.

Vissering heeft zijn hele leven veel gereisd en kwam zo met veel verschillende culturen in aanraking. De weerslag daarvan is te vinden in talrijke reisverslagen, maar ook in werkgerelateerde artikelen en rapporten. Zo schreef hij kort na zijn promotie verschillende artikelen over zijn reizen naar onder andere Marseille, Nice, Capri en de Vesuvius. En later in *De Gids* schreef hij over een tocht op de Mont Blanc. Tijdens zijn verblijf in Nederlands-Indië als directeur van de Javasche Bank schreef hij het boek *Geweldige natuurkrachten*.

De historicus Johan de Vries, die een geschiedenis heeft geschreven van De Nederlandsche Bank, noemt Vissering de meest productieve schrijver van alle presidenten van deze bank. Volgens De Vries was zowel aanleg als gelegenheid voor het schrijverschap bij Vissering ruimschoots aanwezig. Bovendien was het voor hem een mogelijkheid om met een breder publiek te communiceren en rekenschap af te leggen.[1] Hierin was hij modern en voelde hij de tijdgeest die in het teken van democratisering stond goed aan. Maar volgens Johannes Houwink ten Cate kwam de schrijfdrift van Vissering ook voort uit het sterk ontwikkelde gevoel van eigenwaarde die de generatie empire builders kenmerkte.[2]

Visserings werk vormt zo een afspiegeling van de handel en wandel van een vooraanstaand wegbereider van het moderne Nederland. Deze bloemlezing is een verslag van Visserings inzet voor het Zuiderzeeproject, de jaren die hij doorbracht als president-

directeur van de Javasche Bank in Nederlands-Indië en zijn grote rol in de ontwikkeling van De Nederlandsche Bank en het monetaire beleid. Vissering bereikte met zijn teksten een publiek tot ver over de landsgrenzen. Ondanks het feit dat deze teksten een eeuw oud zijn, kenmerken zij zich door hun helderheid, en is een aantal thema's, soms in een ander jasje gestoken, nog steeds actueel.[3]

Gerard Vissering

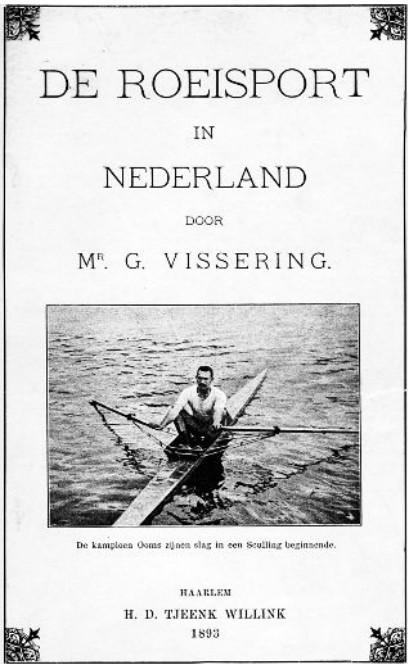
Gerard Vissering (1865-1937) werd geboren als het jongste kind in een gezin van twaalf. Zowel zijn vader als zijn moeder kwam uit een doopsgezind milieu. Zijn vader, Simon Vissering (1818-1888), begon zijn carrière in de journalistiek en werd later onder anderen bekend als redacteur van het cultureel en literair tijdschrift *De Gids*. Simon Vissering was van 1850 tot 1879 hoogleraar staathuishoudkunde aan de Universiteit van Leiden, als opvolger van prominent staatsman Johan Thorbecke. Na zijn afscheid als hoogleraar in Leiden was hij nog twee jaar minister van Financiën.

Vader Simon koesterde niet alleen interesse in journalistiek, maar hij had ook visionaire ideeën die de economische vooruitgang van Nederland konden bevorderen, zoals de aanleg van polders en waterwegen. In een opmerkelijk artikel uit 1848 getiteld 'Een uitstapje naar Y-muiden' schetste hij een bijzonder toekomstbeeld. Hij voorzag de aanleg van een kanaal dwars door Noord-Holland om de haven van Amsterdam een directe verbinding te geven met de Noordzee. Aan de monding van dit kanaal zou het levendige havenstadje Y-muiden komen te liggen.[4] Visserings idee werd jaren later werkelijkheid met de voltooiing van het Noordzeekanaal in 1876.[5] De nieuwe havenplaats kreeg de naam IJmuiden, een eervolle verwijzing naar zijn artikel.[6]

Uit het hierboven genoemde artikel bleek verder dat Simon Vissering gefascineerd was door een plan van Jacobus Kloppen-

burg en Pieter Faddegon Pzn voor de indijking en droogmaking van de Zuiderzee.[7] Een jaar later in 1849 recenseerde hij in *De Gids* het plan van Benjamin van Diggelen, over de bedijking en droogmaking van de Zuiderzee, de Friese Wadden en de Lauwerszee.[8] Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee hadden duidelijk zijn warme belangstelling.

Zijn zoon Gerard werd hoogleraar noch minister, maar hij erfde wel de literaire belangstelling en talenten van zijn vader. Hij legde bovendien al heel vroeg belangstelling voor economie en waterbeheersing aan de dag. Had Simon Vissering zoals gezegd een warme belangstelling voor het Zuiderzeevraagstuk, het was zijn zoon die zich daadwerkelijk en onvermoeibaar zou inzetten voor afsluiting en droogmaking van de grote binnenzee.

DE ROEISPORT

IN

NEDERLAND

DOOR

Mr. G. VISSERING.

De kampioen Ooms zijnen slag in een Sculling beginnende.

HAARLEM

H. D. TJEENK WILLINK

1893

Omslag boek *De roeisport in Nederland* van Gerard Vissering uit 1893.